

חיוב נשים במצוות ליל הסדר

הלכות ומקורות, מנהגים וטעמים / יצחק אנגל (חלקים מתוך מאמר ב"המודיע", י"א בניסן תשע"א)

יש לנו כלל ש"כל מצוות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות" (קידושין כ"ט, א') לפי זה היה לנו לפטור את הנשים ממצוות ליל הסדר, ובכל זאת חייבות הן כמעט בכל מצוות הלילה, כי יש לימודים וטעמים מיוחדים לחיובן. בדברינו כאן נדון בע"ה בעניינים הבאים:

- א. אכילת מצה ומרור.
- ב. ארבע כוסות וחיוב הסיבה.
- ג. סיפור יציאת מצרים.
- ד. אמירת הלל ואכילת אפיקומן.

חיוב אכילת מצה לנשים

אף כי נשים פטורות מסוכה, חייבות הן באכילת מצה, משום שיש לנו לימוד מיוחד בהיקש, שנאמר (דברים ט"ז, ג') "לא תאכל עליו חמץ, שבעת ימים תאכל עליו מצות" ולפי שהנשים מצוות ב"בל תאכל חמץ", מצוות הן גם על אכילת מצה (פסחים מ"ג, ב') והקשו בתוס', למה צריך היקש מיוחד, הרי יש לחייבן מטעם שאף הן היו באותו הנס, וכמה תירוצים נאמרו בזה, ביניהם:

- א. מהטעם שאף הן היו באותו הנס, היה החיוב רק מדרבנן ולכן בא ההיקש לחייבן מן התורה.
- ב. כל הכלל "שאף הן היו באותו הנס" נאמר במצוות שהן מדרבנן, כגון חנוכה ומגילה וד' כוסות, אבל לא במצוות דאורייתא כגון מצה.

חיוב אכילת מרור לנשים

גם באכילת מרור נשים חייבות, משום דמצה ומרור הקישם הכתוב "על מצות ומרורים יאכלוהו", וכשם שנשים באכילת מצה חובה הכי נמי במרור (רש"י פסחים) גם בזמן הזה שאין מקריבים את הפסח, ואכילת מרור היא מדרבנן זכר למקדש, נשים חייבות לפי שאף הן היו באותו הנס ומכיון שבזמן שהיה הפסח היו חייבות במרור מן התורה, אף בזמן הזה חייבות מדרבנן (ערוך השולחן) ובחיי אדם (כלל קל טע"ב) מעיר שיש להזהיר את הנשים שלא לזלזל באכילת מרור

חיוב מצוות ארבע כוסות לנשים

חיוב הנשים בארבע כוסות מפורש בתלמוד (פסחים ק"ח, א') אמר ר' יהושע בן לוי, נשים חייבות בארבע כוסות הללו "שאף הן היו באותו הנס" הרשב"ם מציין לדברי הגמרא במסכת סוטה (י"א, ב') ש"בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים" והאחרונים הוסיפו לבאר, דאף דנשים לא היו ממש בכל גזירות השעבוד, שהרי לא נאמרה בהן גזירת "אם בן הוא והמיתן אותו", ו"כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו", מכל מקום שייך לומר "שאף הן היו באותו הנס", מפני הטעמים דלהלן:

- א. אין לנשים קיום בעולם בלי הזכרים, נמצא שהגזירה חלה גם עליהן
- ב. אף שהנשים לא היו בכל גזירות השעבוד, מכל מקום כיון שהיו במצרים והיו באותו הנס של יציאת מצרים, לא פלוג רבנן ותיקנו להן ד' כוסות (בבבלי חמדה)
- ג. לפי שבשכר נשים צדקניות נגאלו ישראל ממצרים, וכיון שהן היטיבו עמנו שבזכותן נגאלו אבותינו, לכן היטיבו עמן ותיקנו שתהיינה כמצוות ועושות בד' כוסות ותקבלנה יותר שכר, שהרי גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה (אור חכמה)
- ד. יש שרצו לחייב הנשים משום שבמצוות דרבנן יש לאו של "לא תסור", ונשים נפטרו רק ממצוות עשה שהזמן גרמא ולא ממצוות לא תעשה שהזמן גרמא (בתשו"י "חוות יאיר")

חיוב הנשים בד' כוסות הוא כמו האנשים, ועל כן צריכות להיזהר בכל דיני ארבע כוסות, ומשום כך מעיר בביאור הלכה "שצריכות להיזהר לומר סדר ההגדה על על כוס וכוס, או שעל כל פנים ישמעו מבעליהן, שאם לא כן, לדעת ה'פרי חדש', אפילו בדיעבד לא יצאו שזה כמו ששתו כולן בבת אחת".
ועוד כתבו האחרונים, אף שמעיקר הדין יש להחמיר לשתות יין דוקא, לגבי נשים יש מקילים אפילו לכתחילה במיץ ענבים (מקראי קודש סי' לה בהררי קודש)

האם נשים חייבות בהסיבה

נחלקו המנהגים: מנהג האשכנזים שאינן מסיבות, ומנהג הספרדים שכן מסיבות (פסח מעובין סי' קע, בן איש חי פ' צו אות כח). מובא בשם הכתב סופר, שאמו (בת הגרע"א ואשת החת"ס) נהגה בהסיבה, והקפיד החת"ס להכין לה ספסל מיוחד לצורך זה. ובספר כף החיים כתב, אשה אשכנזיה המסבת תבוא עליה ברכה.

חיוב נשים בסיפור יציאת מצרים

דעת בעל החינוך שנשים חייבות בסיפור יציאת מצרים מן התורה, שכן כך לשונו בסוף המצוה: "ונוהגת בזכרים ונקבות בכל מקום ובכל זמן". ובעל המנחת חינוך תמה עליו מאוד: "למה תהיה מצוה זו נוהגת בנשים מה"ת, כיון דהיא מ"ע שהזמן גרמא, ונשים פטורות ממנה". ובכלי חמדה תירץ עפ"י יסוד מחודש, שהפטור של מ"ע שהזמן גרמא, הוא רק במצוות שנצטוו לאחר מתן תורה, שהוקשו כל המ"ע לתפילין אבל במצוות שנצטוו לפני מתן תורה אפילו שהזמן גרמא, נשים חייבות מהתורה, דאין מקום לחלק, וסיפור יציאת מצרים הרי נצטוו קודם מתן תורה.
טעמים נוספים לחייב נשים בסיפור יצי"מ:

- א. כדי שתוכלנה לשתות יין על הסדר, שכן כאמור חייבות הן בד' כוסות וכדומה וכדי שתהא שתייתן על הסדר, צריכות הן לומר ההגדה (חיי אדם)
- ב. מלשון הכתוב (דברים ט"ז, ג') "לא תאכל עליו חמץ, שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני... למען תזכור יום צאתך מארץ מצרים". יש ללמוד שכל מי שישנו בקום אכול מצה ישנו במ"ע של "למען תזכור יום צאתך מארץ מצרים" (חשק שלמה)
- ג. מצות סיפור יציאת מצרים תלויה במצות אכילת מצה, לפי שיש לספר ביצי"מ רק בשעה שפסח מצה ומרור מונחים לפניך, והמצוה הרי נקראת לחם עוני, "לפי שעונים עליו דברים הרבה", לכן אף שמצות סיפור יציאת מצרים היא מ"ע שהזמן גרמא, מכל מקום יש לחייב הנשים במצוה זו, כיון שהיא חלק ממצות מצה שנשים חייבות בה, שהרי חייבות "לענות דברים הרבה עליה" (קהילות יעקב)

חיוב הנשים באמירת הלל בליל פסח

גם בקריאת הלל בליל פסח נשים חייבות "מפני שאף הן היו באותו הנס", ו"הלל דפסח על הנס בא" (תוס' סוכה)
ועוד טעם לחייב נשים, שההלל בליל פסח אומרים אותו בתורת שירה על הנס (רב האי גאון) של עכשיו, לפי שחייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא עתה ממצרים, לכן הנשים חייבות בהלל זה, שהרי זה כאילו ארע להן הנס עכשיו.
טעם נוסף, כיון שהנשים חייבות בארבע כוסות, חייבות הן אף בהלל, שכך היתה תקנת חכמים לשתות הכוסות על סדר ההלל.
טעם נוסף, מכיון שההלל בליל פסח הוא בכלל מצות ההגדה, וכשם שנשים חייבות בהגדה כך חייבות בקריאת הלל.

חיוב אכילת אפיקומן לנשים

על פי המבואר שנשים חייבות בכל המצוות שבלייל הסדר, הרי שגם אכילת אפיקומן נכלל בזה (שו"ע)